

ЯРКИТЕ СОЦИАЛНИ АКТЪОРИ НА „ТИХАТА МОДЕРНИЗАЦИЯ“

(Галина Гончарова, *Хроники на замогването и модернизацията в Царство България. Историята на Александър Тенев*. София: ИИБМ, Сиела, 2021)

Гледайки заглавието на тази книга, човек може да си каже – а-ха, явно е биография. Други, почитатели на микроисторията, ще решат, че книгата се вписва в това поле. Или пък е социална история? Социолозите, занимаващи се с модернизация, ще обърнат внимание на тази дума в заглавието и вероятно ще я определят като историко-социологическо изследване. Книгата е всичко това, защото е блестяща реконструкция на една епоха през една биография, но и реконструкция на една биография през социалните процеси на епохата. Тя е интердисциплинарно изследване на живота в буржоазна България през живота на един човек от началото на ХХ в. до края на 40-те години.

Мисля, че такава книга може да бъде написана само от Галина Гончарова заради нейния уникален научен стил и начин на писане. В научната си биография Гончарова постоянно съчетава разнообразни обекти на интерес (поколенията, младежките субкултури, религията, смъртта, любовта, различни групи от различни епохи – поетите по времето на социализма, чиновниците в края на ХІХ в. и началото на ХХ в., свещениците, ясновидците, лекарите и т.н.) с интердисциплинарна методология. На свой ред тази интердисциплинарна методология е резултат както от познанието ѝ на различни научни полета – културна антропология, история, философия, социология, демография, социална психология, така и от компетентността ѝ при прилагането на различни качествени методи (биографичен, дискурсивен, артефактивен, визуален анализ, дълбочинни интервюта) и ползването на различни източници – статистически и демографски данни и регистри, идеологически манифести, литературни творби, вестници и списания, снимки, мемоари, дневници, устни

разкази и интервюта. Точно това съчетание от различности определя уникалния научен стил на Гончарова – от конкретен (арте)факт, творба, събитие, биография, да разгърне една широка картина на конкретния период, при това в сравнителен – исторически и международен – план, описана с един брилянтен, „вкусен“ език и интригуваща композиция. Този стил бих определила като „запазена марка“ „Гончарова“. Блестящ негов образец е последната ѝ книга – *Хроники на замогването и модернизацията в Царство България. Историята на Александър Тенев*.

Книгата започва с описанието на отсъствие – липсата на свидетелства за биографията на Александър Тенев. Читателят започва да се чуди – е, как тогава ще разберем историята му, за какво е тази книга? В следващите глави обаче Галина Гончарова показва как може да се реконструира една биография, в конкретния случай биографията на Александър Тенев, като проследява различни данни и документи от времето на неговия живот – на локално, национално и дори международно ниво. Тази реконструкция изисква и предполага широка интердисциплинарна ерудираност, която, както коментирах, Гончарова притежава, наред със социологическо въображение и находчивост, съчетани с научна прецизност, ясни методологически ориентири и промислена концептуална рамка. Резултатът е наистина забележителна книга, в която се проследяват етапите, събитията и заниманията в живота на един човек чрез анализ на различни документи от епохата; а на свой ред така реконструираната житейска траектория ни среща с различни социални типажии от буржоазна България, и през нея се структурира плътна картина на стопанския, социалния, културния, частния живот на едно поколение, живяло тогава. Това по-

коление, както и описаните социални типажи осцилират между патриархалните традиции и новото време, между селото, града и Европа, и трудно се вписват в терминологични клишета и теоретични опозиции. Те обаче задават пътя на „тихата“, според определението на авторката, модернизация в България, шумно прекъснатата от радикалния модернизационен проект, нарекъл се комунистически.

Книгата постоянно се движи от биографията към контекста и от контекста към биографията, наслаждава и преплита различните кръгове на пребиваване в живота – семейството, дома, родното място, образованието, стопанските амбиции и изяви, селско-градската среда. Самата Галина Гончарова описва метода си така: Изследването извършва „сложно концептуално движение от биографичните към културните и социалните измерения на фамилиалното минало, от индивидуалните към контекстуалните и от реалните към символните рамки на преживяното, от Александър Тенев като конкретна личност към бай Сандо като културна фигура“ (с. 57). Тази реконструкция на индивидуалната биография, но и на социалния свят, в който тя се е осъществила, е впечатляваща, както и лекотата, с която авторката се движи през различните възрастови етапи и социални сфери, търсейки полезни документи, просветляващи както биографията, така и историческия период. Пример за такъв иновативен артефактичен анализ е откриването на спецификата на епохата в личната карта, наред с реконструирането на живота чрез анализ на регистрите, статистическите данни, мемоарите. Наред с анализа на „сухи“ данни и документи, Галина Гончарова влиза в емоционалния свят на героя/героите си, поставя се на тяхно място, дори се живиява в образите им, нехайки за жанровите граници в името на „плътното описание“ (Гийрц) на една епоха, с всичките ѝ нива, намерили отражение в различни биографии.

Но освен плътното историческо описание и изграждането на живи образи и човешки отношения, книгата се „справя“ и с концептуални предизвикателства – тя е критика на модер-

низационната парадигма и споделя теорията за множествените модерности. Монографията доказва, че случващото се в разглеждания исторически период не може да се впише в такива категории на модернизационната парадигма като „изоставане“, „настигане“, „догонване“, „ускоряване“, както и във всяка дихотомична опозиция на изучавания социален свят и на обитаващите го персонажи. Много важна е тезата, че модернизацията се случва чрез множество актьори – земеделци, кметски наместници, свещеници, лекари, учители, които къде по-полека, къде по-радикално се изплъзват от традиционно определените им роли и започват да променят света край тях. Така теорията за „множествените модерности“ (цитирана от Гончарова), която предполага множество пътища към модерното общество, се уплътнява чрез изследването на множество различни модернизационни агенти/актьори. В този аспект значим научен принос на книгата е осмислянето на българския модернизационен процес по времето на Третата българска държава като особен тип хибриден процес на съчетаване на традиционни роли и практики с нови институционални отношения – успешните хора са тези, които са между традицията и погледа към бъдещето. Самото описание на серия такива персонажи – свещеникът-общественик, лекарят-моралист, ясновидецът-окултист – е изключително интересно и, ако трябва да влезем в терминологията на оценката на научните трудове, безспорен принос. Тази хибридность най-ясно се открива в главния герой, който е „отвъд алчния лихварин и безразсъдния предприемач“ (с. 84), а е земеделец, самороден адвокатин, търговец, акционер в банка; с четвърто отделение, но образоващ децата си, дори в чужбина; живеещ в кирпичена къщурка, но построил най-високия седесионов дом в Нова Загора; с пояс и калпак, караш колело и инвестиращ в трактор, и т.н. Хибридността не е декларирана, а е описана, и то в точно намерени категории. Книгата изобилства с такива находки, които разчупват клишета и са пример за свеж поглед към сякаш известни явления – съчетаване на самородния

адвокатлък с официалния съдебен процес, перипетиите при изграждането на транспортна инфраструктура, описанието на спецификата на българската секуларизация, на появата на свободното време, на електричеството в Нова Загора и още много други.

Книгата е запленяваща, дори с анализа на статистическите данни, интересна и жива, но и концептуална, предизвикателна и убедителна. Все пак, за да не звучи като безкритично омаяна, ще споделя, че имам и несъгласия, например с последния извод на авторката, че става дума за „скрита и подмолна модернизация“ (с. 397). Мисля, че тази теза още е в плен на доминиращото виждане, че модернизацията е резултат от ясно изразена държавна политика, от една страна, „модернизация отгоре“, а от друга – от крупни частни предприемачи, „модернизация отдолу“. Книгата въвежда един реален, много значим типаж, който бавно, но сигурно променя средата, съвсем не скрит и подмолен, напротив, основен, явен и ярък модернизационен актьор. И както става ясно, той съвсем не е единственият, има много модернизационни актьори, които чакат да бъдат открити и описани от талантиливи автори като Гончарова. Бих си пожелала, за себе си и за четящата публика, тя да напише още подобни книги, които да реконструират по подобен начин и други типажки от предкомунистическа,

а и от следкомунистическа България. Те може да не са непременно позитивни, може да носят противоречивостта на епохата в себе си. Например стана ми интересно от финала на книгата какви са хората, които се налагат като водещи в селото след „победилата Деветосептемврийска революция“, типажите, брутално взривяващи дотогава сравнително спокойното, макар и променящо се селско/градско общество, и които вероятно са убили главния герой, или поне са го довели до самоубийство. Любопитно е да се проследи тяхната житейска траектория до 9 септември 1944 г. и как тя прави възможен безогледния им и жесток революционен плам; важно е да се опише тяхната биография отвъд революционно-комунистическите клишета, а и отвъд заслуженото просто заклеяване, а от гледна точка на питането защо и как са се превърнали в наказателни отряди спрямо съселяните си. Своята Галина Гончарова чакат още много типажки – работникът/работничката, инженерите, офицерите, модерните домакини и т.н. Силно се надявам, а и вярвам, че следващата книга на Гончарова ще ни предложи не по-малко интересен и провокативен разказ за някой друг социален актьор, чрез който ще погледнем едновременно аналитично, но и съпричастно към близкото ни минало.

Петя Кабакчиева